

O REDISCUȚARE A VIZIUNII LUI HENRI H. STAHL DESPRE „ADEVĂRATA ȘI FALSA CULTURĂ SĂTEASCĂ”

Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ

Facultatea de Litere, Universitatea din București,
Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, Academia Română
Faculty of Letters, University of Bucharest
Institute of Ethnography and Folklore Constantin Brăiloiu, Romanian Academy
Personal e-mail: ioana.fruntelata@litere.unibuc.ro

REVISITING HENRI H. STAHL'S VIEW ON “TRUE AND FALSE VILLAGE CULTURE”

Abstract: This article sets into light the context of ideas and relevant biographical circumstances at the time when the Romanian sociologist Henri H. Stahl issued the leaflet *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* [The Village Culture. How It Should Be Understood] (1934), in a period of crisis of the Sociological School of Bucharest, when the project of its founder, Dimitrie Gusti, to employ the results of the monographic research campaigns in order to initiate a social reform, seemed to have reached a dead point. At the same time, we pay attention to the cultural distinctions and relations (rural and urban culture, popular/ folk and literate culture) that Stahl debates in his text on village culture. Taking into account the fact that each new reading of a scientific work implicitly updates its content, we also find in the pages written by Henri H. Stahl in 1934 an interesting material for revisiting engaged anthropology, a direction of study developed in the U.S.A. in the late 1970s but rooted in an older model of addressing anthropological research which was created during the Second World War and anticipated as early as the end of the nineteenth century. Beyond different labels applied to research tendencies in social sciences or ethnological/ anthropological approaches in various epochs, we argue that the manner in which researchers influence (more or less intentional) their target-communities not only challenges professional ethics but also provokes a meaningful reflection on the values which are 'at stake' in any intercultural encounter.

Keywords: Henri H. Stahl, The Sociological School of Bucharest, Village Culture vs Urban Culture, True vs False Culture, Genuine vs Spurious Culture, Cultural Action, Engaged Anthropology.

Citation suggestion: Fruntețată, Ioana-Ruxandra. „O rediscuțare a viziunii lui Henri. H. Stahl despre „adevărata și falsa cultură sătească”. *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 15-24.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.03>.

Argument

Preocuparea lui Henri H. Stahl pentru acțiunea educativă și culturală a intelectualilor la sate se situează în contextul poziției polemice a școlii gustiene față de „haretism”, privit ca „misionarism” cu finalitate îndoielnică, întrucât nu se baza pe o cunoaștere îndeaproape a realității rurale. Dar, în același timp, reflectă o convingere personală, izvorâtă din cunoașterea aprofundată a unui autor ce era nu numai bun cunosător al lumii rurale pe care o cercetase, ci și empatic cu aceasta. Totuși, după cum vom vedea apropiindu-ne de *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă*, textul lui Stahl ce ne prilejuiește explorarea din acest studiu, haretismul nu este întrutotul respins sau criticat de Stahl, ci mai degrabă problematizat

critic în raport cu abordarea gustiană.

Programul de educare a păturii țărănești/ populare, prin transmiterea sistematică a cunoștințelor păstrate în scrieri și deținute de clasele urbane, ține de ideologia iluministă, însă poate fi socotit chiar o aspirație mai veche a intelectualilor, cu rădăcini în raționalismul Antichității grecești, dacă ne amintim că filosofi erau, în primul rând, oameni ai cetății, a căror activitate consta în practicarea virtuții și în transmiterea învățăturilor lor către tineri (e drept, în principal către cei ce aveau mijloace de a se instrui), pentru ca și aceștia să ducă o viață orientată spre binele tuturor.

Fără a ne propune o întoarcere în istoria „ridicării” poporului prin educație, în continuare ne vom opri asupra contextului de idei și conjuncturii biografice din perioada apariției

broșurii lui Henri H. Stahl cu titlul *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă*², o perioadă „de criză” a activității Școlii sociologice de la București, în care direcția cercetării monografice părea că eșuase în a constitui baza unui plan de reformare socială, așa cum dorise fondatorul Școlii, Dimitrie Gusti.

În al doilea rând, ne va interesa ce spune „profesorul de sociologie” al Școlii gustiene (dacă-l putem numi așa pe Stahl, reconstituindu-i vocația pedagogică din operă și din mărturisirile publicate), dintr-o perspectivă ce va favoriza reflecția asupra relațiilor dintre culturi (rurală și urbană, populară/ folclorică și cărturărească). Ținând cont de faptul că orice scriere se actualizează la o nouă lectură, nu ni se pare lipsit de interes ca, fără a aborda problema succesului sau insuccesului Școlii sociologice de la București de a reforma societatea românească, să privim, în al treilea rând, paginile publicate de Stahl în 1934 în raport cu problemele așa-numitei „antropologii angajate”, al cărei program de „acțiune culturală” s-a dezvoltat în Statele Unite ale Americii începând de la finalul anilor 1970, pornind de la un model creat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și prefigurat încă de la finalul sec. al XIX-lea⁴.

Dincolo de etichetări ale orientărilor din științele umaniste și sociale în diverse epoci, credem că modul în care cercetătorul sociolog, etnolog ori antropolog influențează (intenționat sau nu) cultura/ culturile pe care le studiază impune nu numai problematizarea eticii sale profesionale, ci și interogarea gravă cu privire la valorile ce „sunt în joc” într-un asemenea act de interculturatie.

***Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* – o contextualizare a preocupărilor lui Henri H. Stahl pentru pedagogia și acțiunea culturală**

În *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, cartea sa de excepțională importanță pentru orice sociolog, etnolog ori antropolog român, ce documentează din interior anii formării profesionale a autorului, pe baza amintirilor, a notelor „luate mai de mult”, a corespondenței, a tipăriturilor și documentelor păstrate într-o viață petrecută în împrejurări istorice și politice tulburate și periculoase, Henri H. Stahl semnaleză că, în primele trei decenii ale secolului al XX-lea, „dăinuia încă, la noi, așa-numitul curent «haretist», iluzorie nădejde că se pot face reforme structurale ale societății noastre, prin «luminarea» poporului, adică prin «răspîndirea cunoștințelor folositoare», prin mijlocirea unor «apostoli» și «misionari culturali»”⁶.

Programul de acțiune culturală în satul românesc, conceput și aplicat de savantul și ministrul Spiru Haret la începutul veacului trecut, pornea de la considerația că era datoria celor educați de a ridica „păturile de jos” ale societății „la nivelul civilizației epocii”. Acest lucru se putea realiza prin găsierea unor „agenți” adecvați, bine pregătiți, convinși ei înșiși de necesitatea transmiterii culturii „înalte” a elitelor către popor și capabili de a realiza o atare sarcină⁷.

În condițiile industrializării accelerate a societății românești de la cumpăna sec. al XIX-lea și al XX-lea, „se

impunea crearea unui nou model de societate de masă și în consecință autorizarea unui alt agent creator de social”, cu „o misiune organică, aceea de a asigura și susține circulația informației culturale de la nivelele înalte către clivajele de jos și de a institui – prin intermediul acestui agent – un model transductiv bivectorial”⁸. Respectivul „agent” era învățătorul cu funcție „apostolică”. Modelul învățătorului „este acela al misionarului organic, adică al omului înzestrat cu chemarea mesianică a iubirii de aproape și înnobilit cu pasiunea celui dezinteresat, care continuă să răspândească binefacerile culturii și în afară de școală, adică în rândul maselor de oameni ai pământului”, făcând parte dintre ei, știind să le vorbească pe înțeles, rămânând constant și stabil într-o anumită localitate⁹. În concepția haretistă, învățătorii nu făceau doar „propagandă”, ci arătau, prin exemplul lor, al familiei și gospodăriei pe care le conduceau cu pricepere, cum se poate propăși la sat¹⁰.

După 1907, Haret a fost acuzat, în special de reprezentanții Partidului Conservator, că a încurajat revolta țăranilor prin acțiunile și discursurile lui reformatoare și că a făcut din învățător „un instigator subteran de răscoală și anarhie publică”¹¹. Stahl subliniază că, față de „haretism”, „mișcarea culturală” gustiană reprezintă „o reală cotitură, din păcate nu în sensul depășirii limitelor «reformismului» și nici prin părăsirea credinței că prin «cultură» se pot obține rezolvări ale marilor conflicte de clasă, dar în tot cazul prin preconizarea tezei juste că orice reformă socială urmează a fi întemeiată pe o prealabilă cunoaștere științifică a realităților care trebuiesc reformate”¹². Desigur, „cunoașterea științifică” a realității claselor sociale rurale, dar și urbane, care aveau nevoie de reformă, urma a fi realizată în paradigma sociologică: „Părtașii acestui nou tip de «reformism», care încerca o îmbinare a «cunoașterii» cu «acțiunea», puse «în slujba națiunii», au depus o muncă rodnică, în dublul domeniu al creării unor metode și instrumente de cercetare socială și în cel al experimentării unor tehnici de acțiune”¹³. În același timp, însă, Henri H. Stahl nu respinge tradiția de enculturare a satului, considerând-o, dimpotrivă, „un punct obligatoriu de pornire”, care, însă, trebuie depășit pentru a se ajunge la progres, după ce vor fi extrase „învățăturile” ce merită a fi continuate, dar și „învățăturile de minte” cu privire la căi de acțiune ce trebuie abandonate, întrucât nu duc la niciun rezultat¹⁴.

Amintindu-și de prima lui întâlnire cu Dimitrie Gusti, în anul 1926, când l-a însoțit la Brăila, unde profesorul se dusesese să țină o conferință despre Grundtvig¹⁵ și școlile țărănești, Stahl notează că atunci a avut „cel dintâi prilej de a-l asculta pe profesorul Gusti expunându-și însuflețit credința că, față de starea îngrijorătoare a țăranimii noastre, era o datorie să se facă ceva. Pentru ridicarea nivelului de viață, materială și spirituală a lumii rurale, școlile țărănești, așa cum le crease Grundtvig, i se păreau a fi utile. Se știe în ce largă măsură a realizat el, mai târziu, rețeaua de școli țărănești din țară”¹⁶. O lecție esențială pe care tânărul Stahl a învățat-o de la profesorul lui a fost aceea „de a nu primi nici un fel de teorii sau tehnici scoase din cărți, înainte de a le fi experimentat și de a fi încercat să crezi tu însuși ceva mai potrivit pentru realitățile pe care le cercetezi”¹⁷. În același timp, însă, niciun

sociolog nu se poate lipsi de documentare și nu se poate ocupa de un subiect pe teren decât după ce a citit și a asimilat teoriile din bibliografia de referință a subiectului respectiv.

Gusti, care era interesat de trecerea de la cunoaștere la acțiune, a fost uimit și indignat când a constatat că în biblioteca sătească din Rușețu, Brăila (unde monografistii au descins în 1926), donată și organizată de Kalinderu, fostul administrator al moșiei Coroanei în care era cuprins Rușețu, se găseau volumul în lb. franceză al lui A.D. Xenopol despre „teoria istoriei” și cărțile „academicianului Kalinderu” (aceeași persoană cu administratorul) despre „portul bărbii la romani”, „ceea ce evident era de un ridicol desăvârșit, dar și semn al unei totale lipse de înțelegere a problemei culturii sătești”¹⁸. Întorcându-ne spre concepția lui Dimitrie Gusti privind acțiunea culturală organizată politic, trecem în revistă câteva dintre ideile importante exprimate de el în conferința „Politica culturii și statul cultural”, ținută pe 10 iunie 1928, în ciclul cu tema „Politica culturii”, organizat de Institutul Social Român¹⁹. Pornind de la premisa că o politică a culturii dă societății „coeziune și un sens mai înalt”²⁰, Gusti distinge mai multe paliere ale culturii: „cultura obiectivă” definită ca „un sistem de bunuri culturale care formează stilul unei epoci”, incluzând, de exemplu, „un cod, o poezie, o melodie, o descoperire științifică, un cult religios”; „cultura instituțională”, prin care se înțelege „totalitatea regulilor pe care instituțiile sociale le alcătuiesc într-un moment dat” („statul, biserica, obiceiurile, organizările economice”) și „cultura personală” sau „propriu-zisă”, având ca referent „atitudinea personală față de opera de cultură, adică raportul trăit, viu, de activitate între persoana de cultivat și valoarea de cultură”²¹. De asemenea, profesorul discută și despre „cultura asimilată”, prin care individul se încadrează „în sfera valorilor culturale a [*sic!*] unui timp” și despre „cultura creatoare”, prin care individul „se eliberează” de cadrul cultural al timpului său, „prin creații de noi valori”²².

O altă distincție relevantă este aceea între „cultura poporului” și „așa-zisa cultură generală”²³. „Cultura generală este fantoma unei culturi răspândite în mod egal în fiecare ins al poporului; este gândul prietenesc și filantropic de a înfrupta poporul cu valorile culturale ale timpului. Este așa-zisa «popularizare» a științei, adică străduința de a feri poporul de o prea mare încordare spirituală și a-i da «cultură» cu lingurița, fără să observe, fără să știe, cu abilități și stratageme”²⁴. În schimb, „Cultura adevărată [din specia căreia înțelegem că face parte „cultura poporului”; *v. și infra* „cultură autentică” la Edward Sapir] este facultatea câștigată ca din punctul în care omul este fixat de natură și soartă să se regăsească pe el însuși în realitatea în care trăiește și să-și clădească o lume spirituală proprie”²⁵.

Într-un asemenea cadru de idei, pledoaria lui Gusti pentru cunoaștere, creație și muncă intelectuală are un argument logic: „capitalul intelectual este un element cel puțin egal cu capitalul economic ori cu munca”, deoarece munca devine posibilă doar datorită „inventiei”, „științei și tehnicii”, „geniului, talentului, capacității” ori, cu un termen generic, „inteligentei”²⁶. Ca urmare, o politică a culturii trebuie să încurajeze creația științifică. „Trebuie înființate

instituții speciale undeva care să studieze condițiile specifice ale creației spirituale românești”²⁷. În aceeași conferință, afirmând „importanța hotărâtoare pentru viața de stat” a „culturii poporului”²⁸, Gusti dă exemple de „viață culturală” cu „roade strălucite”, printre care, școala lui Grundtvig, din Danemarca, o instituție care „a înlesnit Danemarcei să iasă din grozava criză economică și morală în care se zbătea, pentru a ajunge la situația privilegiată de astăzi, când țărâtimea daneză, pe lângă o vioiciune practică, uimește prin o cultură proprie, plină de perspective spirituale și de căldură sufletească”²⁹. Criticând „mișcarea ateneistă” de la București, care pornește de la intenții bune, dar „pe lângă că pune mai mult accentul pe distracție cu orice preț, nu are nici miez, nici unitate și mai ales niciun început de comunitate de lucru”³⁰, profesorul repetă că inițierea unei biblioteci la țară, cu un fond de carte inadecvat, ori ținerea vreunei conferințe, din când în când, nu va răspândi „adevărata cultură” la sate.

„Oare în România nu s-ar putea crea școli superioare țărănești după modelul lui Grundtvig, fără însă a imita servil modelul, ci transformându-l într-o școală specific românească, adaptată nevoilor specifice ale satului și țaranului român, menită a satisface trebuințe naționale și de stat ce sunt caracteristice numai societății românești de la țară?”³¹

Ținta concretă a unor asemenea școli ar fi aceea de a-i educa pe tinerii satelor, astfel încât aceștia să devină conducătorii comunităților din care provin, către prosperitate economică, socială și culturală³². În continuare: „Poporul trebuie adică să i se dea acele valori culturale de care el are nevoie și numai după capacitatea lui actuală spirituală de recepție, rămânând, firește, ca în același timp, potrivit firii sale specifice, să i se deștepte și trebuințe spirituale superioare celor existente. Așadar, înainte de a purcede la cultivarea poporului, poporul trebuie cunoscut”³³. Acceptând că: „Adevăratul rost al culturii poporului este transformarea poporului, o unitate biosocială, în națiune, o unitate superioară spiritual socială. Cultura așa înțeleasă formează spiritul de comunitate, conștiința valorilor naționale, conștiința de solidaritate națională”³⁴, Gusti propune cinci principii care ar trebui să stea la baza unei politici culturale de stat: 1) nu se poate despărți „cultura creatoare” [*i.e.* cărturărească] de „cultura poporului”; 2) cultura nu se impune de sus, ci „trebuie deci să trăiască într-o atmosferă de libertate, spontaneitate și specificitate națională”; 3) „Cultura trebuie clădită pe specificul național, care trebuie cercetat prin metoda monografică sociologică”; 4) trebuie garantată o autonomie „cât mai largă” instituțiilor de stat care se ocupă cu „organizarea culturii naționale”; 5) instituțiile ce se ocupă de cultură nu o creează, ci creează condiții prielnice pentru dezvoltarea ei, „descoperind, stimulând și organizând colaborarea tuturor elementelor culturale ale țării”³⁵, întrucât „Ajutându-i pe ei [pe purtătorii «culturii poporului»], ne vom ajuta pe noi înșine, căci vom ajuta întărirea neamului și a statului”³⁶.

În capitolul IV din volumul *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, intitulat „Reluarea

activității în cadrul Fundației culturale”, Henri H. Stahl apreciază că lui Gusti, aflat în criză din cauză că eșuase în da „o nouă organizare culturii noastre”, în calitate de ministru al învățământului, „i s-a oferit (poate ca o mângâiere) prilejul de a prelua conducerea Fundației Culturale Regale, deci posibilitatea de a se ocupa, în continuare, măcar că la o scară mai modestă, de organizarea unei acțiuni culturale, în cadrul unei instituții nestatale, dotată totuși cu mijloace mult mai mari decât ale catedrei și Institutului Social Român”³⁷.

În cadrul Fundației, „accentul urma să se deplaseze de la «cercetare» la «acțiune», inversându-se deci, față de anterioarele campanii «monografice». Ceea ce urma să aibă consecințe importante în întreaga ideologie a vechii sale școli”³⁸. Așadar, „Dacă în vechile campanii schema de organizare, teoretică și organizatorică, fusese cea a «cadrelor și manifestărilor», în noile echipe, cele de acțiune, schema trebuia să cuprindă un inventar sistematic al «problemelor» sociale asupra cărora urma să se activeze. Formula propusă a fost concretizată în patru cuvinte: «Sănătate, muncă, minte, suflet» (...)»³⁹.

Consecvent cu principiul său de a-și baza activitatea pe o cercetare nemijlocită a terenului, încă de la Rușețu, Gusti căutase să găsească mijloacele prin care „o masă de oameni, aflați la un nivel cultural nesatisfăcător, ar putea fi antrenați într-o muncă de ridicare a vieții lor sociale spre forme superioare, atât materiale, cât și spirituale. Trezirea și organizarea inițiativelor locale ajunseser astfel a forma problema de bază a acțiunii culturale”. Nu se căuta să fie antrenați doar „intelectualii” sau „fiii satului”, ci chiar sătenii. Gusti încercase „experimental”: șezători, conferințe, biblioteci, muzee, campanii pe probleme, școli țărănești, „toate urmând a se integra sistematic în cadrul preexistent al căminelor culturale tradiționale”⁴⁰.

Faptul că primarul din Fundu Moldovei, Teofil Frîncu, fusese interesat de cercetările lor și dorise să colaboreze și la altele, venind la Drăguș, i-a încurajat pe monografiști să creadă că și oamenii „de acțiune” vedeau un beneficiu în „știința” practică de ei. Problema acțiunii culturale s-a ridicat în ședințele din „sala luminoasă” de la Drăguș, care se făceau la prânz și Stahl amintește două luări de cuvânt importante în acest sens, una a lui Constantin Brăiloiu, care a spus că, după părerea lui, cultura „de caracter folcloric, a țărănilor, este atât de prețioasă, încât cunoașterea ei științifică trebuie dublată de o acțiune de salvare a tot ce se mai putea salva, prin ridicarea ei la un nivel de superioară artă, menită să însuflețească întreaga noastră cultură cultă” și a doua a lui [Henri H. Stahl], adăugând, pe baza experienței de „imersiune” în viața „de obște” a vrâncenilor, că această acțiune de păstrare a culturii țărănești trebuie dublată de una de înlăturare a „părților rele, negative, care fac ca țărănimia să nu beneficieze de viața pe care o merită și la care are dreptul”⁴¹.

Angajat la Fundația Culturală Regală ca „director de studii”, Stahl se documentează serios cu privire la activitățile derulate înainte de venirea lui acolo, sub conducerea „haretistului” Gh. D. Mugur. În acest context, își nuanțează aprecierile critice despre „haretism” și întemeietorul lui, Spiru Haret, sociolog de talie internațională, care aplicase, în volumul *Mecanica socială*

(1910), matematica în studiul vieții sociale: „Soluțiile pe care le propunea [Haret] constau, ca mijloace de acțiune culturală, în antrenarea învățătorilor, preoților și altor intelectuali din sate, într-o muncă de «răspândire a cunoștințelor folositoare», pe calea tipăriturilor și a conferințelor populare, potrivit unui plan elaborat central, deseori punându-se la dispoziția «misionarilor culturali» texte prefabricate, pe diverse teme de știință popularizatoare”. Spiru Haret purta o corespondență intensă cu oamenii de la sate, pe care i-a influențat în mod hotărât⁴².

Stahl recunoaște că, peste tot pe unde au făcut cercetări, monografiști au fost sprijiniți cel mai mult de „haretisti” ce se identificau prin folosirea cuvintelor „apostolat” și „misionarism” ca atribute ale „acțiunii culturale”. Dar, în același timp, „ei se caracterizau printr-un orizont limitat, care nu depășea credința că o cultură populară se poate crea pe calea propagandei orale, prin conferințe și biblioteci”. În paralel cu „haretismul”, erau active mai multe asociații pentru „ridicarea maselor”, printre care „Asociația Transilvană” (ASTRA), „Casele naționale”, „Ateneele”, „Prietenii științei”⁴³.

În vreme ce Gusti propusese, în 1920, să se înființeze o „Casă a culturii poporului”, care nu a avut durată, *Broșura Fundația culturală Principele Carol 1922-1925* menționează 454 de cămine culturale îndrumate de Fundație și animate de „Misiunile culturale” ale acesteia, ce se desfășurau în felul următor: grupe de „misionari” „veneau în sat, vizitau casele satului, luau cunoștință de relele care bântuiau acolo, dădeau sfaturi, făceau conferințe, organizau o bibliotecă, dădeau consultații medicale, și, în final, organizau o «sărbătoare» populară”⁴⁴.

Tradiția monografiilor rurale și urbane, îndrumate prin „chestionare” și „planuri de muncă” oficiale, în tradiția instaurată de Ion Ionescu de la Brad, a continuat în paralel cu campaniile monografice, dar, după cum observă Stahl, aceste monografii erau făcute de intelectuali locali, nu de specialiști și aveau caracter mai degrabă „folcloric” și „istoric”, consemnând și că Gh. D. Mugur, fostul director al Fundației, a colaborat cu V. Voiculescu la redactarea unui „Chestionar folkloristic” (1930) „într-o broșură care nu e deloc lipsită de interes”⁴⁵.

Idea lui Gusti era una modernă (tip *spin-off*), de a-i stimula pe membrii comunităților să progreseze ei înșiși, în cadrul unor Căminele cultural model, care urmau să coaguleze energiile locale. Rolul echipelor de „acțiune culturală” ale Fundației consta în „prestarea unor servicii social-profesionale, realizate prin analiza problemelor locale, diagnosticarea lor, explicarea lor etiologică, găsirea soluțiilor potrivite pentru soluționarea lor și, mai ales, antrenarea maselor la realizarea soluțiilor propuse”⁴⁶.

Găsim, în *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, câteva informații prețioase despre conjunctura în care Stahl a alcătuit textul de care ne vom ocupa în continuare: „În afara Fundației, la cererea profesorului C. Iencica, am publicat în revista *Satul și școala*, pe care o conducea, o serie de articole, pe care le-am strâns într-o broșură, *Cultura satelor; cum trebuie înțeleasă* (1935), în editura aceleiași reviste”⁴⁷. Scrierea a fost receptată pozitiv: „Am avut surpriza de a primi, din partea profesorului Simion

Mehedinți, o carte de vizită în care îmi aducea «cele mai bune mulțumiri pentru buna înțelegere a fenomenului numit „cultura sătească” (pag. 27). Curaj înainte!» E de la sine înțeles că gestul acestui profesor m-a mișcat și într-adevăr mi-a dat «curaj» să merg înainte. Deși recitind azi «pagina 27»⁴⁹ mă pot învinui totuși că mai aveam încă, pe vremea aceea, o viziune destul de romantică, care tocmai aceea interesase pe Simion Mehedinți, deși mie, azi, nu prea îmi mai place, decât poate prin claritatea formulărilor ei⁵⁰.

H. H. Stahl despre „adevărata” și „falsa” cultură sătească: idei și probleme

În No. 10-12/ Iunie-August 1935 al revistei „Satul și școala”, redactate de „C. Iencica și D. Goga, profesori” se semnaleză apariția textului *Cultura satelor; cum trebuie înțeleasă*⁵¹, semnat de H. H. Stahl: „În această broșură se arată cum trebuie înțeleasă cultura sătească. Autorul ei este un distins colaborator al D-lui prof. D. Gusti. Prețul 15 lei”⁵².

În primul capitol, intitulat „Școala, cultura și mediul social”, Henri H. Stahl observă că mintea „meseriașului dascăl” se deformează profesional și „ajunge să creadă că orișice cultură stă în buchea scrisă”⁵³, dar, după cum subliniază autorul, în afară de învățătura cărții, există și învățătura comunității, transmisă informal, prin tradiție, întrucât: „Copilul învață ceea ce îi este lui folositor în viață, mai întâi în legătură nemijlocită cu părinții și semenii lui de trai, prin simplul fapt al creșterii în preajma lor”⁵⁴. Pe lângă profesia exercitată în școală, de „ajutător al trecerii tradiționale a zestrii de cultură de la o generație la alta”, „dascălul mai are și o altă menire: aceea de a ajuta la ridicarea culturală a grupului social întreg”, de a acționa ca „un deschizător de drumuri noi și un îndemn spre o ridicare spre o mai înaltă cultură, pentru toți semenii lui”⁵⁵. În acest punct, apare problema spinoasă a „alegerii idealului cultural pe care trebuie să-l propovăduiască” învățătorul, înțeles ca „dascăl al unui grup social”⁵⁶. După cum înțelegem din textul lui Stahl, intelectualii din mediul rural sunt persoane enculturate, care au ales să se instruiască în școli superioare și au aderat la valorile culturii cărturărești, ale „bucheii scrise”, dar, în același timp, prin prima lor cultură, deprinsă informal în familie și comunitate, ei sunt oameni ai satului, îi cunosc la modul organic tradiția și fiind formatori de opinie, ar putea fie s-o valorifice inteligent, ca pe o parte vie și activă a moștenirii sociale, fie s-o instrumentalizeze mai mult sau mai puțin aleatoriu pentru uzul unor conjuncturi „savante”, transformând-o într-un accesoriu dispensabil al vieții colective și contribuind, astfel, la pierderea ei ireparabilă. În consecință, „o cultură populară trebuie să fie făcută pe măsura nevoilor populare”⁵⁷, idee ce apare și la Gusti (*v. supra*).

Henri H. Stahl problematizează, în continuare, raporturile dintre cultura „orașului” și aceea a „satului” (prin care înțelege culturile „cărturărească” și „orală moștenită”); În opinia lui, cele două tipuri de culturi nu pot fi rupte una de alta, dar nici substituite una prin alta, ci puse într-o legătură de sprijin reciproc care să le ajute pe ambele să se dezvolte⁵⁸. Culturalizarea promovată de statul român implică

răspândirea culturii orașelor (a cuvântului scris, a „bucheii”) la sat, „alfabetizarea”, care rămâne un fals indicator de progres, atâta vreme cât mulți dintre cei ce ies din școală știind carte o uită apoi, pentru că nu mai au nevoie de ea; astfel, se creează o scindare între clamarea sentimentală a valorii satului și a folclorului și impresia generală că „poporul” e prost și trebuie cultivat impunându-i-se cultura școlii. Urmează o frază memorabilă, la fel de actuală astăzi cum era și la data elaborării studiului lui Stahl: „Nu poporul este lipsit de putințele culturii, ci noi, cărturarii orașelor, tare greșiți am fost față de ei, atunci când le-am asasinat, prin falsa noastră «culturalizare», vechea lor cultură, fără măcar să o înlocuim cu altceva cel puțin, măcar tot așa de bun”⁵⁹.

Capitolul al doilea, intitulat „Falsa cultură la sate”, aduce în discuție ideile blagiene de „cultură majoră” și „cultură minoră”, înțelese de Blaga fără conotații ierarhice, drept două etape ale formării culturii unui popor înțeles ca organism aflat în dezvoltare de la vârsta copilăriei (pentru care se potrivește „cultura minoră”) la vârsta maturității (a „culturii majore”). Polemizând deschis cu Blaga (ca, de altfel, și cu Mircea Eliade, din motivul că îi considera pe amândoi savanți de bibliotecă, a căror erudiție nu putea suplini cercetarea nemijlocită), Henri H. Stahl atrage atenția că nu putem transfera la sate doar formele „copilărești”, simplificate și edulcorate, ale culturii orașenești, pentru că oamenii satelor au propria lor cultură. Cu toate acestea, făuritorii statului român au preluat modele occidentale, deși „Creările acestea de state din peatră seacă nu se pot face desăvârșit, căci imitația rămâne imitație și vieța adevărată a poporului răzbate totuși din dedesupturile acelea unde e silită să mocnească”⁶⁰. În continuare: „cultura noastră orașenească este o cultură străină de firea noastră” pentru că „școala noastră, în viața ei de zi la zi, a fost creatoarea unor oameni care nu au fost în stare să nască o cultură vie, ci au trebuit veșnic să ție în fața ochilor, modelul apusean de imitat”, doar marii cărturari făcând excepție de la propagarea acestei false culturi mimetice, pentru că ei au rămas aproape de tradiția neamului: „au păstrat legăturile cu faptele de aci și au lucrat pentru ele”⁶¹.

Găsim, fără îndoială, în textul lui Stahl, ecouri ale dezbaterilor despre „sufletul poporului” ori „specificul etnic”, atât de acute la începutul secolului al XX-lea, când se desăvârșea construcția națională: „După cum suntem noi, regățenii, franțuziți, așa sunt transilvănenii ungurizați, precum și basarabienii rusificați: nu în ceea ce privește sentimentul național, nici în ceea ce privește limba, dar uneori în ceea ce privește duhul, psihologia și lucrurile acelea de taină ale unui suflet care te fac să fii o făptură sau altă făptură”⁶².

Autorul nu respinge necesitatea pedagogiei culturale la sate, dar o înțelege ca pe un efort concertat de a-i (re)da satului propria cultură, oferindu-i, din „cultura orașului”, doar binefacerile civilizației aducătoare de prosperitate materiale: „Astăzi, când suntem în măsură de a da acestor țărani *cultura* lor, suntem datori s-o facem. Însă trebuie să o facem așa cum trebuie. Căci dacă este vorba să le trecem și lor învățătura pe care noi orașenii am făcut-o, greșit, pentru noi înșine, ori am primit-o de-a gata de la alții, mai bine ar fi să nu ne mai

apucăm de lucru”⁶³.

Stahl critică „falsa cultură”, subliniind, cu argumente gustiene, că: „În loc ca să se simtă cultura printr-un grad mai mare de curățenie trupească, printr-o mai bună gospodărire a casei, printr-o agricultură mai ridicată, printr-un dor de a citi cartea bună și de a trage din ea foloasele ce le poate da, falsa cultură se întâlnește peste tot în maimuțarea sclifosită a orașului. Iar «culturalul» la sate e un om care nu seamănă cu nimic: țaran nu mai e, orașan nu este încă și nici nu poate fi; ceva așa, cam la mijloc de drum, cum îi stă omului mai rău; corcitură adică”⁶⁴.

Condiția dascălului de țară, aflat „între lumi”, ca neuitatul personaj Huțu din „Budulea taichii” de Ioan Slavici, apare ca una de-a dreptul dramatică, „omul școlii” nemaiaflându-se „acasă” în nicio cultură: „Căci aceasta este mentalitatea pe care din nefericire școala o creează în elevii săi. Cei cari au făcut carte se rup de ceilalți și își schimbă felul lor de a fi. Rămân în mijlocul satului pentru că nu au încotro: orașele sunt pline și vremile grele. Dar rămân de nevoie și își poartă de-a lungul noroiului ulițelor de sat, o tristețe de martir, ca a lui Ovidiu, gingașul surghiunit în țara sălbatecă a Sciților”⁶⁵. Trecând de la modelul „Huțu” la modelul „Popa Tanda” – pentru că literatura este întotdeauna revelatoare atât pentru simptomatologia socială, cât și pentru tipologia mentalitară a epocii din care se hrănește – Stahl observă că, spre deosebire de „gingașul surghiunit”, dascălul neadaptat al satului, „Adevăratul cărturar muncește pentru ridicarea satului lui; ajunge a fi el însuși, în toată făptura lui, un model și un îndemn pentru ceilalți”⁶⁶. Capitolul al treilea, intitulat „Adevărata cultură sătească”, propune câteva principii și metode prin care situația culturalizării „false” ar putea fi remediate: „Condiția pentru aceasta ar fi ca satul să fie așezat înaintea instituției școlare”⁶⁷. Argumentul este acela că „satul nu este o hârtie albă pe care putem scrie orișice, satul nu este un câmp de experiență pe care putem încerca orișice culturalizare voim, ci satul este o realitate copleșitoare, care ea singură pune probleme, pe care noi datori suntem să le cunoaștem întâi și să le rezolvăm apoi”⁶⁸.

O culturalizare silită, pornită exclusiv de la centru, ar duce, în opinia autorului, la „mitocănzarea” satelor, în sensul vechi al cuvântului, pornind de la „mitoc”, definit ca o comunitate mică a călugărilor, aflată în subordinea unei mănăstiri și organizându-și viața de obște prin imitarea modelului „de la centru”. Criticând deschis modelul „apostolului cultural” haretian, Henri H. Stahl observă că acesta strică limba și face morală, scoate cărți „de o ineptă nulitate și cărți de o completă inutilitate”, organizează piese de „teatru” inadecvate cu realitățile satului și cu înțelegerea oamenilor din mediul rural și orchestrează așa-numite „șezători culturale”⁶⁹. Spre deosebire de astfel de activități mimetice și superficiale, ar trebui ca, în loc de „cultură la sate”, să se promoveze o „cultură sătească”, adică o cultură care să crească firesc dinlăuntrul satului, întemeiată pe toată tradiția de veacuri a culturii noastre țărănești, care a ajuns să fie trup din trupul însuși al României”⁷⁰.

Paginile următoare, începând cu pagina 27, care-l

impresionase atât de mult pe Simion Mehedinți, unul dintre cărturarii ce s-au identificat cu pedagogia culturală în sensul și spiritul tradiției populare moștenite (*v. supra*), sunt o pledoarie „din interior” pentru valorile *ethos*-ului țărănesc, pe care Stahl le cunoscuse bine și le apăra, empatizând cu „viața satului” și „firea poporului”, ca viață de „obștie” și „viață de grup”: „Țăranii trăiesc așa. Cu cât îi cunoști mai mult, cu atât te uimește trăinicia acestei vieți de obștie, desigur mereu proaspăt investmântată în chipuri noi, după oameni și împrejurări, însă totuși una și aceeași pentru tot neamul românesc [...]! Cât de străveche, până în ce veacuri bătrâne trebuie să se urce tradiția aceasta țărănească, așa cum nu o mai are niciun alt popor, dacă a putut rămâne până în zilele noastre, mută, nebăgată în seamă, dar îndărătnică, fără să dea loc la fărâmițări dialectale, în ciuda atâtor «culturalizări» ale atâtor stăpâniri străine!”⁷¹

Prin urmare, cea dintâi grijă a cărturarului „trebuie deci să fie aceea de a nu se lăsa desprins de viața de obștie a neamului său”, așa cum au făcut, de exemplu, Dosoftei ori mai târziu, Anton Pann. Dacă activitatea culturală a intelectualului este „spărgătoare de obștie, este un atentat împotriva neamului său”⁷². În continuare, Stahl enunță ideea, foarte importantă după părerea noastră, că „sufletul unui neam” se alcătuiește în fiecare zi, deci nu este un dat, ci o lucrare, un proces⁷³. Prin urmare, o „falsă” culturalizare constituie mai mult decât un accident, pentru că afectează și deturneză viața „adevăratei” culturi (*v. infra* sublinierea necesității de a participa creativ la propria cultură, în teoria lui Edward Sapir despre „cultura autentică” – engl. *genuine culture* și „cultura artificială/falsificată” – engl. *spurious culture*). Următoarele trei capitole (Cap. IV „Cea dintâi nevoie: sănătatea”, Cap. V „Temeiul culturii sătești: gospodăria” și Cap. VI „Școala, pildă vie a satului”) comentează prioritățile acțiunii culturale la sate, postulate de strategia gustiană. Stahl crede că ameliorarea îngrijirii sănătății trebuie făcută prin mijloace de stat și se impune practicarea „medicinii sociale”, pornind de la propagarea, de către învățătorul instruit în acest sens, a unor noțiuni elementare de igienă și de medicină. Tot învățătorul ar trebui să facă și asistență socială, să știe unde locuiesc școlarii, să le cunoască familiile și să le dea sfaturi cu privire la viața gospodărească⁷⁴. Asistența socială și câte o baie populară ar folosi mai mult în sat decât biblioteci și șezători, iar prestigiul învățătorului ar contribui la modificarea atitudinii și valorilor membrilor comunității: „De rușinea și de dragul lui [al învățătorului], gospodăriile acestea ar începe să fie mai curate și oamenii să ducă un trai mai omenos”⁷⁵. Tot învățătorul „trebuie” să fie un bun gospodar, „pilduitor prin faptă” și să facă „școală de gospodărie”, pentru că organizarea economică a țăranilor, în „organizații tradiționale, după obiceiul pământului”⁷⁶ ar elimina sărăcia. Ar trebui păstrat modul patriarhal de organizare în obște, însă „tradus” pe înțelesul vremurilor noi de același agent al enculturației, „dascălul de țară”⁷⁷.

Stahl propune ca, în loc de „misionarism”, să fie vizată o „tovărășie” a satului cu școala, pentru că sătenii nu sunt niște „barbari”, ci purtătorii unei tradiții din care dascălul are și el de învățat. Acest educator ideal din mediul rural ar trebui să fie

„un om viu, cel mai viu om în tot satul. Cel mai legat sufletește de obște, cel mai pilduitor prin fapte, pentru toată lumea”, trăind „o iubire activă, o iubire din acelea care nu se rabdă să nu muncească neconținut la înfrumusețarea și înălțarea lucrului iubit”⁷⁸. Remarcăm că, în final, ca și „misionarismul” haretian, și „utopia” reformistă gustiană împărtășită de Henri H. Stahl se reduce la activitatea educativă a unei rețele de dascăli multicompetenți, având vocația sacrificiului pentru neam și care ar trebui să ia asupra lor programul de „culturalizare” gândit de la „centru”. Trecând peste observația subiectivă că „fișa de post” a dascălului – agent cultural poate fi privită și ca un fel de autoportret „în oglindă” al lui Stahl însuși, „profesorul” monografistilor, dar și „fiu de adopție” al obștei vrâncene („O singură datorie avem: aceea de a lua din nou țărâna, cu dragoste, la sânul nostru și a o purta întregă lipită strâns de sufletul nostru, spre zările noi ale unei lumi mai bune”⁷⁹), subliniem însă că, în viziunea sociologului „de servicii” al mișcării gustiene, intelectualii trebuie să-i (re)începe pe țărani să-și (re)cunoască și păstreze propria lor cultură țărănească, „adeverata cultură”, conștientizând cu toată responsabilitatea importanța fundamentală a acesteia pentru obținerea progresului social.

Importanța și oportunitatea acțiunii culturale: de la Școala gustiană la antropologia angajată

Într-un volum publicat prima dată în 1949, lingvistul american Edward Sapir aduce în discuție culturile „autentice” (*genuine*) și pe cele „artificiale”/ „fabricate” (*spurious*), pornind de la ideea că nu elementele, în sine, ale unui culturi îi legitimează acesteia autenticitatea, ci „modelarea caracteristică” a componentelor unei „civilizații naționale” (*the characteristic mold of a national civilization*), astfel încât să satisfacă o „formă ideală” (*ideal form*) pe care participanții la respectiva cultură și-o asumă activ și creativ, deoarece o investesc cu sens moral⁸⁰. Culturile numite de Sapir „fabricate” (*spurious*) pot apărea atât în societăți avansate din punct de vedere al nivelului de progres material, cât și în societăți aflate într-o stare de „relativă ignoranță și degradare”. „Cultura autentică” nu este, în mod necesar, „înaltă” sau „joasă”, dar este, întotdeauna, „armonioasă, echilibrată și autosuficientă”, fiind expresia unor „atitudini” de mare varietate în fața vieții, însă o varietate ce se manifestă în unitate și consistență, întrucât privește fiecare element al unei civilizații în relație cu toate celelalte⁸¹. „Este, la modul ideal, o cultură în care nimic nu este insignifiant spiritualicește, în care nicio parte importantă din ansamblul funcțional general nu produce o stare de frustrare ori de efort rău condus și lipsit de rezonanță colectivă”⁸².

Sapir insistă asupra rolului participativ al individului la cultura „autentică”, un tip de cultură în care toate aspectele vieții (economic, social, religios, estetic) alcătuiesc un tot semnificativ. Cei ce aparțin unei culturi „autentice” o modelează activ și neconstrâns, trăind-o, pentru că își asumă tradiția și se simt parte a comunității⁸³. Astfel, individul dintr-o asemenea cultură „autentică” „nu este un producător, reproducător și consumator de cultură, ci este un făuritor al

ei, oricât de modest înzestrat ar fi, dacă își exercită spiritul creator în «modelarea» culturii, fie și cu rezultate umile, în detrimentul unor interese materiale ce ar putea părea mai urgente. Prin această înscriere firească în acțiunea culturală, se menține viu și un trecut împărtășit, nu pentru că este cultivată iubirea trecutului, ci pentru că ne simțim înrudiți profund cu acel trecut și ne recunoaștem în el, transformându-l, prin includerea în demersul nostru creativ, în prezent apropiat și apropiat”⁸³.

La finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, Edward Sapir observă că instrumentalizarea politică a culturilor în slujba statelor-națiuni (activitate echivalentă, *mutatis mutandis*, cu aceea de „culturalizare” din societatea românească interbelică, despre care vorbește Henri H. Stahl) poate pune în pericol culturile „autentice”, care sunt „de neconceput” în absența unei dezvoltări a conștiinței spirituale individuale și trebuie să-și păstreze bazele locale, teritorializate, pentru a pune în valoare aportul indispensabil al indivizilor la păstrarea și perpetuarea lor⁸⁴.

Ideea „culturii autentice”, așa cum este înțeleasă de Sapir, poate fi comparată cu aceea a „adeveratei culturi sătești” din viziunea lui Henri H. Stahl, care formula, cu privire la desprinderea de cultura de origine a intelectualului contemporan cu el, următorul avertisment: „Putem afirma sus și tare, la nevoie costumându-ne în costum național, că ne prăpădim de dorul țaranului. [...] Și, totuși, felul nostru de a reacționa, sensibilitatea noastră să fie absolut străină de cea a poporului pentru că, la un moment dat al dezvoltării noastre sufletești, am rupt legătura cu obștea și ne-am desprins din zodia colectivității, singura sub care putem fi într-adevăr ceea ce suntem”⁸⁵. În ceea ce privește actualitatea unei „științe militante”, așa cum concepea Dimitrie Gusti sociologia, aceasta apare cu deosebire în antropologia americană, care conține, încă la de la începutul secolului al XX-lea, note de critică culturală, ducând, în cele din urmă, la dezvoltarea așa-numitei „antropologii angajate” care implică, în deceniul al optulea al secolului trecut, pledoaria pentru participarea populației studiate de cercetători la cercetările antropologice⁸⁶. În antropologia angajată, „informatorii au devenit colaboratori, co-cercetători și colegi [ai cercetătorilor antropologi] mai degrabă decât subiecte de studiu”⁸⁷. De la această idee se ajunge la o teorie a acțiunii culturale, cu scop de a reflecta corect, în opera științifică, unele categorii (de gen, vârstă, rasă etc.) marginalizate și a conferi „periferiei” aceleași „putere” pe care o are și „centrul”. În 1993, lucrarea lui Shephard Forman, *Diagnosing America: Anthropology and Public Engagement* [Diagnosticând America: Antropologie și angajament public], lansează un apel deschis pentru o antropologie „implicată și angajată”, în cadrul întâlnirii anuale a membrilor Asociației Americane de Antropologie, din care va rezulta un text publicat, „Statement to the Profession”, conținând argumente în favoarea unei antropologii care să-și asume în mod prioritar, două „misiuni”: realizarea unei critici sociale fundamentate empiric, pe de o parte și participare, în cadre teoretice clare, la procesele de realizare a unor politici publice, pe de altă parte⁸⁸.

Întorcându-ne la viziunea lui Henri H. Stahl despre „adevărată” și „falsa cultură sătească”, o privim ca pe o expresie personală și nuanțată a principiilor de acțiune culturală enunțate de Dimitrie Gusti, pornind de la axioma că, înainte de a-l „culturaliza”, poporul trebuie cunoscut. În același timp, „cultura intelectuală” și „artistică” trebuie să-i fie prezentată poporului, împreună cu inițierea în avantajele și oportunitățile civilizației urbane. Numai un astfel de „schimb” cultural este benefic pentru ambele părți: o asimilare forțată

a culturii populare tradiționale cu o „propunere” aleatorie de elemente „reinventate” de cărturari, care nu au nicio coerență semnificativă, poate parazita ireparabil procesualitatea culturii vii. În schimb, comunicarea cu valorile culturii cărturărești, cu știința și arta, în primul rând, poate fi benefică pentru cultura tradițională, atâta vreme cât valorile pe care le cultivă și le transmit „pedagogii” culturii nu sunt „barbare”, ci rămân legate de cultura țării, recunoscând-o și sublimând-o în tot ceea ce creează.

Note:

1. Henri H. Stahl, *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* (Cluj: Editura Revistei „Satul și școala”, 1934).
2. Henri H. Stahl, *Cultura satelor. Pentru înțelegerea motivelor declanșării unei crize din interior a mișcării monografiste*, vezi Zoltán Rostás, „Monografia gustiană. Prima criză (1932-1933)”, în „Apostrof”, Anul XXXII, nr. 4 (371) (2021).
3. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Minerva, 1981), cap. III, „Perioada de criză dintre 1932 și 1934”, 195 *sqq.* În toate citatele, am actualizat ortografia după normele curente, lăsând însă grafia cuvintelor ca în textele originale, atunci când acestea documentează particularități de pronunțare ale epocii în care au fost scrise.
4. Seta M. Low și Sally Engle Merry, „Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas”, *Current Anthropology* 51, no. 2 (2010): 203-226.
5. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 9.
6. *Ibid.*, 7.
7. Virgil Constantinescu, „Haret și fenomenul haretism”, *Sociologie românească*, anul I, nr. 3-4, București, (1990): 233.
8. *Ibid.*, 234-235.
9. *Ibid.*, 235.
10. *Ibid.*, 236.
11. *Ibid.*, 242.
12. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 7-8.
13. *Ibid.*, 8.
14. *Ibid.*, 8-9.
15. Vezi prezentarea lui Max Lawson, „N. F. S. Grundtvig (1783-1872)”, *Prospects: The Quarterly Review of Comparative Education* (Paris, UNESCO: International Bureau of Education) XXIII, no. 3/4 (1993): 613-623. Din articol aflăm că prima carte a clericului Grundtvig despre educație se numește *Det danske fūr-klover* [Trifoiul danez cu patru foi] și apare în 1836. În opinia lui Grundtvig, soluția de participare a poporului la dezvoltarea țării era fondarea unei „școli folclorice superioare” în care tot ce se studiază să fie în legătură cu „Regele și Poporul, Patria și Limba maternă” (cele „patru foi” ale „trifoiului danez”). În aceste școli, „skalzii” (barzii) urmau să aducă laude regelui și patriei în cuvinte „luate din gura poporului”, făcându-se astfel utili și lucrând „pentru pâine și onoare”. Grundtvig se ocupase de mitologia nordică și se considera el însuși un „skald”, afirmând că acești purtători ai cântecului epic folcloric sunt „adevărații educatori” ai poporului, întrucât au abilitatea „de a trezi în întregime și a întreține iubirea de patrie și de a obține forță și bogăție în folosirea limbii materne”. Lawson, 614.
16. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 23.
17. *Ibid.*, 32.
18. *Ibid.*, 41.
19. Dimitrie Gusti, „Politica culturii și statul cultural”, în Dimitrie Gusti, *Pagini alese*, texte stabilite și note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, studiu introductiv de Ovidiu Bădina (București: Editura Științifică, 1965), 255-315.
20. *Ibid.*, 258.
21. *Ibid.*, 259.
22. *Ibid.*, 260.
23. *Ibid.*, 267-268.
24. *Ibid.*, 267.
25. *Ibid.*, 269.
26. *Ibid.*, 260-261.
27. *Ibid.*, 261.
28. *Ibid.*
29. *Ibid.*, 263. V. și nota de subsol 15.
30. *Ibid.*, 264.
31. *Ibid.*, 265.
32. *Ibid.*, 266-267.

33. Ibid., 269-270. După cum observa Henri H. Stahl, „E greu unui orașan să priceapă ce sunt țărani. La teatru, de pildă, nu am văzut niciun actor în stare să reprezinte un țăran real, fără să-l schimonosească, colorându-l în ton idilic sau în sumbru. În literatură, de asemeni țărani înfățișați nu sunt cei pe care îi cunosc eu. Din toată literatura privind viața populară, nu pot citi cu adevărată plăcere decât tot pe Ion Creangă”. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 268.
34. Gusti, *Politica culturii*, 270.
35. Ibid., 271.
36. Ibid., 273.
37. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 273.
38. Ibid.
39. Ibid., 274.
40. Ibid., 274-276.
41. Ibid., 275-276.
42. Ibid., 279.
43. Ibid., 280.
44. Ibid., 281.
45. Ibid. „Broșura” este „Chestionar folkloristic”, redactat de Vasile Voiculescu în colaborare cu Gh. D. Muguș, (Craiova: Scrisul românesc, 1930), 75 p. Aceiași autori au publicat, tot în 1930, „Cartea misionarului. Îndreptar cultural”, Craiova: Scrisul românesc, 527 p. Vezi Gheorghe Postelnicu, „Vasile Voiculescu, omul cultural”, „România literară”, nr. 25, 11 iunie 2021, 21.
46. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 285.
47. Ibid., 304.
48. Cităm câteva paragrafe semnificative din pagina despre care este vorba: „Nu ne trebuie deci în ruptul capului «cultură la sate», ci dimpotrivă o «cultură sătească», adică o cultură care să crească firesc dinlăuntrul satului, întemeiată pe toată tradiția de veacuri a culturii noastre țărănești, care a ajuns să fie trup din trupul însăși [sic!] al României și pe care de aceea numai cu foarte multă băgare de seamă o putem clinti din loc”. Cărturarului „Îi trebuie trăirea umilă, cot la cot, cu satele astăzi disprețuite, pe care să le înțeleagă și să le iubească. Trebuiește ca, sufletește, cărturarul – și vorbesc acum și despre cărturarul cel de la orașe – să nu se despartă de obștea semenilor lui”. Stahl, *Cultura satelor*, 27.
49. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 304-305.
50. Titlul reia, într-o notă de intertextualitate profesională, propoziția din celebrul curs al profesorului Ovid Densușianu din 1909: „Folklorul. Cum trebuie înțeles”.
51. *Satul și școala*. Revistă lunară pentru educație și învățământ, Anul IV „Institutul de Arte Grafice «ARDEALUL»”, Cluj, no. 10-12/ Iunie-August (1935): 330.
52. Stahl, *Cultura satelor*, 3.
53. Ibid., 4.
54. Ibid., 5.
55. Ibid.
56. Ibid., 7.
57. Ibid., 8.
58. Ibid., 11.
59. Ibid., 13.
60. Ibid.,
61. Ibid., 14.
62. Ibid., 15.
63. Ibid., 16-17.
64. Ibid., 18.
65. Ibid., 19.
66. Ibid., 21.
67. Ibid., 22.
68. Ibid., 24-25.
69. Ibid., 26-27.
70. Ibid., 28-29.
71. Ibid., 29.
72. Ibid., 31-32.
73. Ibid., 38-39.
74. Ibid., 42.
75. Ibid., 47.
76. Ibid., 49-50.

77. Ibid., 54 *sqq.*

78. Ibid., 62.

79. Edward Sapir, „Culture, genuine and spurious” [1965], în *Culture, Language and Personality, Selected essays*, ed. David G. Mandelbaum, (Berkeley/ Los Angeles / London: University of California Press, 1956), 78-119. Am prezentat concepția lui Sapir asupra celor două tipuri de cultură („autentică” - engl. *genuine* și „fabricată”/ „artificială” - engl. *spurious*) și în Ioana-Ruxandra Frunteletă, „Cultura - comentariu etnologic al unui termen supralicitat”, în *Anuarul Societății Prahovene de Antropologie Generală*, anul 7, nr. 7, coordonator: Sebastian Ștefănuță, Centrul Județean de Cultură Prahova (Ploiești: Mythos, 2021).

80. Sapir, *Culture*, 90.

81. Ibid. „It is, ideally speaking, a culture in which nothing is spiritually meaningless, in which no important part of the general functioning brings with it a sense of frustration, of misdirected or unsympathetic effort”).

82. Ibid., 96 *sqq.*

83. Frunteletă, „Cultura”.

84. Sapir, *Culture*, 115-117.

85. Henri H. Stahl, *Eseuri critice despre cultura populară românească* (București: Minerva, 1983), 283.

86. Low și Merry, *Engaged Anthropology*, 207.

87. Ibid.

88. Ibid.

Bibliography:

Constantinescu, Virgil. *Haret și fenomenul haretism* [Haret and the phenomenon *haretism*]. *Sociologie românească*, new series, year 1, no. 3-4 (1990): 233-242.

Chirot, Daniel. “Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today” [Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 101-106.

Frunteletă, Ioana-Ruxandra. “Cultura – comentariu etnologic al unui termen supralicitat” [Culture – an ethnological comment on an overcharged term]. In *Anuarul Societății Prahovene de Antropologie Generală*, year 7, no. 7, edited by Sebastian Ștefănuță (coord.), Prahova County Cultural Centre (Ploiești: Mythos, 2021).

Gusti, Dimitrie. “Politica culturii și statul cultural” [Politics of cultural and cultural state], conference delivered on 10 June 1928, as part of a cycle on the theme Politics of culture, organized by the Romanian Social Institute. In Dimitrie Gusti. *Pagini alese* [Selected pages], edited by Ovidiu Bădina and Octavian Neamțu, 255-315. Bucharest: Editura Științifică, 1965.

Lawson, Max. “N. F. S. Grundtvig (1783-1872).” *Prospects: the quarterly review of comparative education* (Paris, UNESCO: International Bureau of Education), vol. XXIII, no. 3/4 (1993): 613-623.

Low, Setha M., and Sally Engle Merry. “Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas.” *Current Anthropology* 51, no. 2 (2010): 203-226.

Postelnicu, Gheorghe. “Vasile Voiculescu, omul cultural” [Vasile Voiculescu: the cultural man]. *România literară*, no. 25, June 11, 2021, 21.

Rostás, Zoltán. “Monografia gustiană. Prima criză (1932-1933)” [Gustian Monograph. The first crisis]. *Apostrof*, Year 32, no. 4 (371), 2021. Retrieved on 05.17.2021 at <http://www.revista-apostrof.ro/arhiva/an2021/n4/a22>.

Rostás, Zoltan. “Monografia Drăgușului și contextul ei” [Drăguș Monography and its Context]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 4-9.

Sapir, Edward. *Culture, genuine and spurious*, in *Culture, Language and Personality*. In Edward Sapir, *Selected essays*, edited by David G. Mandelbaum, 78-119. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press, 1956.

Satul și școala [Village and School]. *Monthly Review for Education and Teaching*, Year 4, No. 10-12/ June-August 1935, Cluj: ARDEALUL Institute of Graphic Arts.

Stahl, Henri H. *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* [The Village Culture. How It Should Be Understood]. Cluj: Printing House of the Review „Satul și școala”, 1934.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* [Memories and Thoughts of the Old School of Sociological Monographs]. Bucharest: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. *Eseuri critice despre cultura populară românească* [Critical Essays on Romanian Folk Culture]. Bucharest: Minerva, 1983.

Stahl, Irina. “Vechea biserică ortodoxă de lemn din Drăguș. Două documentele inedite păstrate în arhiva lui Henri H. Stahl (Drăguș, 1933)” [The old Orthodox Wooden Church from Drăguș: Two Unpublished Documents from Henri H. Stahl’s Private Archive (Drăguș Village, 1933)]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 40-45.